

GROEN

vakblad voor ruimte
in stad en landschap

64e jaargang - SEPTEMBER 2008 - Nr. 9

Het nieuwe Rotterdam Centraal, vanuit het centrum een eyecatcher..... 5

Uitstappen op de Veluwe 10

De grandeur van Park Sonsbeek 24

Historisch weeshuis kloppend hart in bijzonder stadsplan 36

Inclusief 'DE GROENE STAD'

Historisch weeshuis kloppend hart in bijzonder stadsplan

In de historische binnenstad van Nijmegen ligt, tussen de Hezelstraat en het Kronenburgpark, het braakliggende terrein van het voormalige gebouw van de Gelderlander. Met het vrijkomen van de Gelderlander ontstaat er eind jaren tachtig een uitgelezen kans om het stedelijke weefsel van deze unieke binnenstadslocatie te helen.

Hiertoe wordt de Hessenberg in 1991 ingediend als locatie voor de 2e European prijsvraag. Het prijswinnende plan van Winfried van Zeeland bestaat uit een ondergrondse parkeergarage met daarop een aantal woontorens. De erop volgende planontwikkeling verzandt echter in een langdurig proces en uiteindelijk in een toenemend verzet van betrokken bewoners en ondernemers. De weerstand richt zich voornamelijk op de sloop van een aantal historische gebouwen en het steeds hoger opgeschroefde programma en de daardoor steeds hoger wordende woontorens.

Begin 2000 vormt deze gang van zaken voor het college van burgemeester en wethouders van Nijmegen de aanleiding om een punt te zetten achter

de planvorming voor de Hessenberg. De voorgenoemen sloop van het centraal in het gebied gelegen uit 1654 daterende weeshuis is daarmee van de baan.

Om een frisse start te maken met de plannen wordt er in de periode hierna door de gemeente Nijmegen een cultuurhistorisch profiel opgesteld dat, vanuit een historisch perspectief, de kaders zal stellen voor de herontwikkeling van de Hessenberg. Het project verwerft in dit stadium bovendien de Belvedere status, gebaseerd op de rijksnota met dezelfde naam, waarin de ambitie is neergelegd om '...cultuurhistorische waarden te integreren in de dynamische ontwikkeling van de stad...' met als centrale slogan '...behoud door ontwikkeling...'.

Grote foto:
Het plangebied vanuit de lucht.

Boven:
3D beeld
stedenbouwkundig plan
(AWG architecten).

Links:
Het stedenbouwkundig
plan en ontwerp openbare
ruimte in de context.

Historisch beeld van de gassen (kleine steeg).

Architectonisch ontwerp nieuwe gevelwand Hessenberg (AWG architecten).

Het ontwerp openbare ruimte.

Architectonisch ontwerp nieuwe gevelwand noord-zuid steeg (AWG architecten).

In een hierop volgend proces van ontwerpend onderzoek wordt er binnen een interdisciplinair team gewerkt aan de ontwikkeling van een stedenbouwkundige schets voor de Hessenberg, gebaseerd op het cultuurhistorisch profiel (AWG architecten; RAU & partners architecten; Zeinstra Van der Pol architecten; MTD landschapsarchitecten; Harrie Regtering filosoof; Cor Litjens beeldend kunstenaar; 2005). Deze stedenbouwkundige schets wordt door AWG architecten in een hierop volgend traject uitgewerkt tot een werkelijk stedenbouwkundig plan en beeldkwaliteitsplan (AWG architecten; 2005).

In een laatste fase van de planontwikkeling, vanaf 2006, wordt dit stedenbouwkundig plan uitgewerkt tot architectonische plannen voor de afzonderlijke woongebouwen (AWG architecten; BIQ architecten) en een ontwerp voor de openbare ruimte van de Hessenberg (MTD landschapsarchitecten).

Dit artikel geeft een planbeschrijving van het stedenbouwkundige plan en het ontwerp openbare ruimte, zoals dat in deze laatste planfase is ontwikkeld.

EINDE MAKEN AAN BREUK IN GESCHIEDENIS

Centraal in alle plannen staat hierbij de ambitie om op een eigentijdse wijze de ontwikkeling en continuïteit van de ruimtelijke situatie te herstellen; het betreft het ongedaan maken van een breuk in de geschiedenis.

In eerste instantie komt dit tot uitdrukking in de inzet van het stedenbouwkundige plan om de verbijzonderde plek, de immuniteit, die de Hessenberg

in de loop van de geschiedenis in de binnenstad van Nijmegen heeft gevormd, te behouden en te versterken. Het gebied heeft zich in de loop van de geschiedenis steeds een informeel, weinig gestructureerd en voortdurend veranderend complex getoond. Zowel morfologisch als wat betreft programma heeft zij steeds getwijfeld tussen zelfstandigheid en genuanceerde verbondenheid met haar context; ooit leefde hier een kloostergemeenschap, later fungeerde het als weeshuis en weer later als binnenhof. Altijd was het een complexe configuratie van gebouwen, pleintjes en stegen, ook wel gassen werden genoemd.

Het concept van de immuniteit vormt een centraal uitgangspunt van het stedenbouwkundige plan. De immuniteit als eigenheid binnen het geheel, als wereld binnen een wereld, als sfeer binnen een sfeer. Vervolgens is als tweede strategische inzet het voormalige weeshuis centraal gesteld; het stedenbouwkundige plan ontwikkelt zich als het ware vanuit dit monumentale gebouw; als een ruggengraat binnen een stelsel van aan elkaar gegroeide gebouwen en gebouwdelen. Het voormalige weeshuis wordt hierbij integraal in het complex opgenomen en ingebouwd. Eén en ander komt direct voort uit de constatering dat het monumentale gebouw steeds onderdeel heeft gevormd van een organische, voortdurend wisselende constellatie of compositie van gebouwen.

Het nieuwe stedelijke weefsel doet de herinnering herleven aan deze informaliteit; aan de ongedwongenheid van de immuniteit.

Derde strategische inzet betreft de wijze waarop in het stedenbouwkundige plan is omgegaan met de aanwezige, naar Nederlandse begrippen, grote hoogteverschillen. Het streven is gericht om deze weer afleesbaar te maken en te dramatiseren. Het plan ontwikkelt zich op drie parallelle maaivelden, die vanaf de Hessenberg trapsgewijs zo'n 4 tot 6 meter oplopen in de richting van de Kroonstraat. In de oost-west richting, evenwijdig aan de Hessenberg, wordt dit hoogteverschil geleidelijk en glooiend overbrugd; in de noord-zuid richting wordt dit hoogteverschil gedramatiseerd middels trappartijen en bordessen.

Op de 3 maaivelden zijn, geschakeld aan en rond het voormalige weeshuis, de alzijdige woongebouwen geordend. Het aanwezige hoogteverschil is hierbij ook in programmatische zin ingezet. De onderste laag langs de Hessenberg is vormgegeven als een in- en uitspringende plint met openbare functies, waar kleine kantoor of diensten, woon- / werkcombinaties, galeries en dergelijke een plek kunnen vinden; in het interieur van het plan wordt deze laag ingezet om ondergronds het parkeerprogramma op te lossen. Hiertoe zijn er aan weerszijden van het voormalige weeshuis parkeerkelders geïntroduceerd, die worden ontsloten vanaf de Pijkestraat en Achter de Carmel.

Vierde en laatste inzet van het stedenbouwkundige plan betreft de korrel van de bebouwing; de woongebouwen zijn gevarieerd in hoogte en zoeken de referentie van respectievelijk het voormalige weeshuis en de in de randen van het plan aanwezige bebou-

wing. Om deze aansluiting mogelijk te maken wordt over de oost-west as van het plan; van Achter de Carmel in de richting van de Kroonstraat, de bouwhoogte in 2 woonblokken opgevoerd tot 9 bouwlagen. De planopzet zorgt er vervolgens voor dat deze hoogteaccenten in de openbare ruimte steeds genuanceerd worden ervaren. Gebroken perspectieven, welke ontstaan in de afwisseling van pleinen en stegen in combinatie met de verschillende maaivelden en geïntroduceerde bomen versterken dit.

Op deze wijze wordt binnen de 1,4 hectaren van het plangebied voorzien in ca. 20.500m² bvo oftewel in circa 170 woningen van gemiddeld 120 m² bvo en 212 parkeerplaatsen. Een behoorlijk compact plan, waarbij de ordening van de bouwblokken haaks op de Hessenberg een waarborg levert voor de bezonning van de onderste bouwlagen en laagst gelegen delen van het plan.

Met de architectuur van de woningen, van de hand van AWG en BIQ architecten, wordt ingezet op een min of meer tijdloos beeld; een hedendaagse architectuur waarbij een plint, een romp en een lijst wordt uitgesproken. Er is gestreefd naar vrij monolithische bouwvolumes met de buitenruimten van de afzonderlijke woningen opgenomen binnen het bouwvolume en een duurzame materialisering, waarbij de referentie met de omliggende bebouwing wordt gezocht.

NETWERK OPENBARE RUIMTE GERELATEERD AAN HISTORIE

De bouwblokken in het plan zijn zo vormgegeven en geordend dat er een netwerk van gedifferenti-

ontwerpteam MTD:
Esther van der Heijden
Nike van Keulen
Frank Meijer

ontwerpteam AWG:
Stefan Braun
Filip Delanghe
Elke Hornaert
Jan Vereist

ontwerpteam BIQ:
Theo van de Beek
Hans van der Heijden

Fundering Regentenkamer.

Architectonisch ontwerp nieuwe gevelwand Kroonstraat (AWG architecten).

Dwarsprofiel entreeplein.

Dwarsprofiel 'groene plein'.

cerde openbare ruimte ontstaat, dat direct gerelateerd is aan de historie van de Hessenberg als immuniteit. Een netwerk van openbare ruimte, welke is te karakteriseren door een afwisseling van stegen of gassen, straten, binnenhoven of tuinen en pleinen; een verschillende mate van openbaarheid en een afwisseling in sfeer, welke op een natuurlijke wijze een routing door het gebied en een specifiek gebruik genereert.

De oost-west routes hebben hierbij een andere betekenis gekregen dan de noord-zuid routes. De eerste vormen de doorgaande routes door het plan; voor fietsers, voor bewoners en bezoekers met rolstoelen en kinderwagens, maar met nadruk ook voor nood- en hulpdiensten. Zoals gezegd worden de aanwezige hoogteverschillen langs deze routes om die reden overbrugd middels hellingbanen. De noord-zuid stegen, welke voor een deel samenvallen met de voormalige gassen, staan veeleer voor het dwalen en het informeel bewegen door het plan. De in deze stegen aanwezige trappartijen krijgen een extra betekenis door de hierin opgenomen cascades en 'gootstenen'. Door middel deze elementen wordt, na een regenbui, het hemelwater zichtbaar afgevoerd en krijgt hiermee een herkenbare plek in de openbare ruimte.

PLEINEN ALS VERKNOPINGEN VAN ROUTES

In het plan worden de binnenhoven of tuinen en pleinen benaderd als verknopingen van routes binnen het netwerk van openbare ruimte; zij worden door de inrichting versterkt in hun eigen identiteit, sfeer en gebruik.

Brandpunt van het plan en grootste en meest belangrijke plein vormt hierbij het entreeplein aan de Hessenberg. Op het niveau van het plein zelf wordt de ruimte begrensd door de aanwezige bebouwing van de Hessenberg en een nieuw woongebouw met een openbare en liefst horecafunctie in de plint aan de westzijde. De overige wanden worden bepaald door bouwblokken, die gesitueerd zijn op een hoger maaiveld. Het plein helt licht op naar de brede natuurstenen trap, die het hoogteverschil naar dit hoger gelegen maaiveld, het voormalige weeshuis en het daarvoor gesitueerde bordes of stadshalkon overbrugt. De pleinruimte is zoveel mogelijk vrijgehouden van onnodige obstakels, om ruimte te laten voor allerlei bewegingen en vormen van gebruik; optredens, manifestaties en terrassen. De gerende keermuur versterkt hierbij het perspectief en het hellen van het plein. De muur wordt begeleid met een lange houten zitbank. Voorgesteld is om boven de bank in de muur een tekst te frezen, welke de herinnering aan de rijke historie van de plek reflecteert.

Als losse elementen op het plein zijn in het ontwerp openbare ruimte een hoge lichtmast met spots en een kastanjeboom geïntroduceerd.

Bovenaan de trap is in de verharding van het bordes voor het voormalige weeshuis de fundering van de voormalige Regentenkamer zichtbaar gemaakt. Deze deels aangeheeldde en deels in de verharding opgenomen fundering, die onderdeel uitmaakt van het voormalige weeshuis, versterkt de in het gebied aanwezige historische gelaagdheid.

Een tweede plein, aan de oostzijde van het voor-

malige weeshuis, op het hoogste maaiveld van het gebied, is in het ontwerp opgevat als een meer rustige en ingetogen verblijfsplek. De wanden van het plein worden aan de westzijde bepaald door de monumentale bebouwing van het voormalige weeshuis en aan de overige zijden door nieuwe woongebouwen. Het op het plein geïntroduceerde kunstwerk van Marinus Boezem, versterkt de contemplatieve sfeer en historische gelaagdheid van de plek; het marmeren object, 'schaduw van licht', dat de lichtval door een 2tal kerkransen verbeeldt en verwijst naar de religieuze historie van het gebied, biedt een aanleiding om even te zitten en verblijven op dit hooggelegen plein. De pleinruimte is vanaf het lager gelegen maaiveld bereikbaar via een brede natuurstenen trappartij, welke wordt onderbroken door een grote natuurstenen sokkel met een hoge lichtmast.

Een derde kleiner plein ligt in het interieur van het plan op het middelste maaiveld, tussen twee noord-zuid verlopende stegen. De oostwand van dit pleintje wordt bepaald door het aan de Jodenberg aanwezige woongebouw; de overige wanden zijn vormgegeven door middel van nieuwe woongebouwen.

Het plein wordt in belangrijke mate bepaald door een verhoogd en bolgelegd gazon, waarop een meerstammige robinia is gesitueerd. De verhoogde natuurstenen rand vangt de hoogteverschillen in de scheluw oplopende pleinruimte op en levert een waarborg voor toereikende groeiomstandigheden voor de boom, die op het parkeerdek staat. Bovendien levert de verhoogde natuurstenen rand

allerlei aanleidingen voor gebruik. Op het groene pleintje zijn in het ontwerp een vrijstaande lichtmast met spots en een lange, tweezijdige, houten bank geïntroduceerd. Gezeten op de bank verkrijgt men, met een optimale expositie op de zon, zicht op de Jodenberg en Achter de Carmel.

KLOOSTERACHTIGE SFEER

In het ontwerp openbare ruimte is ingezet op een verbijzondering van de directe omgeving van het voormalige weeshuis. In aansluiting op het stedenbouwkundige plan, waar het monumentale gebouw wordt uitgebreid en aangeheeld met een aantal nieuwe vleugels, is in dit deel van het plangebied gezocht naar een eigen kloosterachtige sfeer. Deze komt in eerste instantie tot uitdrukking in de materialisering van de vloer; waar voor de rest van het plan rode gebakken klinkers zijn voorgesteld, is hier gekozen voor gezaagde natuurstenen keien. De trappartijen, die elders worden gemetseld in gebakken materiaal, zijn hier in natuurstenen elementen gedacht.

De open(bare) ruimte rond het voormalige weeshuis onderscheidt zich door een kloosterhofachtige, semi-private sfeer en inrichting. Waar een aantal andere pleinen en pleintjes gekenmerkt worden door een zekere mate van dynamiek, staat hier veeleer het verblijven; het verpozen in een groene tuinachtige setting voorop. Op deze wijze is hier voorzien in een aantal min of meer omsloten binnenhoven of tuinen; een hooggelegen hof met een bordes of tuinmuur aan de Hessenberg, een tweede omsloten hof aan de Kroonstraat en ommuurde

Hessenberg

Jodenberg

private tuinen eveneens aan de Kroonstraat. De hoven en tuinen worden bepaald en begrensd door een tuinmuur, welke onderdeel vormt van de natuurstenen plint van het totale bouwblok en op het niveau van de Hessenberg een aantal openbare functies herbergt. Tuinmuur wordt plint, plint wordt gebouw, gebouw wordt hof en hof wordt opnieuw tuinmuur.

De binnenhoven zijn in het ontwerp openbare ruimte te karakteriseren door een kloostertuinachtige sfeer met voor het hof aan de Hessenberg als belangrijke gegeven het balkon. Hier is een lange houten bank geïntroduceerd, van waar men met een optimale expositie op de zon, zicht heeft op ondermeer de Hessenberg. Midden in het hof geeft een verhoogd plantbed, omgeven door een natuurstenen zitrand, maat en schaal aan de ruimte. In een zee van hortensia's staat hier een meerstammige robinia. De grillige boom met het transparante bladerdak en samengestelde blad, vormt, ook van bovenaf, een aantrekkelijk contrast met de sobere architectuur en materialisering van de aangrenzende bouwblokken.

Vanaf dit binnenhof is, via een onderdoorgang, het tweede hof aan de Kroonstraat te bereiken. Het beeld in deze door tuinmuren omsloten, veel schaduwrijkere binnenhof, wordt bepaald door een aantal verhoogde en middels buxushagen omgeven lavendelbedden en een grote magnolia. Over de tuinmuur heen kragend staat deze bloeiende boom symbool voor de omsloten tuin, die zich hier bevindt. Bovendien wordt deze boom op de meest

zuidwestelijke hoek van het plan, ook ingezet om de samenhang met het Kronenburgerpark te versterken.

AANHECHTING AAN OMGEVING

Inzet van het ontwerp openbare ruimte is om het nieuwe hoogstedelijke woongebied een eigen 'groene' kwaliteit mee te geven. Deze wordt met name bepaald door een aantal op cruciale plekken gesitueerde solitaire bomen. De bomen zijn steeds zodanig geplaatst dat zij naast een bepalende rol voor de identiteit van de betreffende open(bare) ruimte tevens een bepalende rol spelen in een groot aantal zichtlijnen door het plan. Met de sortimentskeuze is vervolgens met name gekozen voor soorten die de eigen identiteit en sfeer van de afzonderlijke binnenhoven en pleinen onderstrepen.

Met het ontwerp openbare ruimte is met nadruk ingezet op de aanhechting van het plangebied aan haar omgeving. Deze krijgt met name vorm in het deel van de openbare ruimte aan de randen van het gebied; het pleintje op het knooppunt van de Hessenberg en de Hezelstraat ter hoogte van de Stottergevel, op het knooppunt van de Hessenberg en de Pijkestraat ter hoogte van de Bank van Lening, het pleintje op het knooppunt van de Pijkestraat en de Parkstraat, die de aanhechting verzorgt op het Kronenburgpark.